

סימן ג"ט

שאלה - מהו "גרמא" במלאכה דאורייתא, כגון "גרם הבערה".

ובו יתבאר שורש "היתר גרמא" בשבת.

תשובה - דעת רוח"פ דבשבת גם גרם מלאכה דאורייתא אינו אסור מה"ת. במלאכת שבת נתמעטה גרמא מקרא ולא "תעשה" כל מלאכה, כדדרשו חז"ל במס' שבת (דף קכ:). עשיה הוא דאסור גרמא שרי [אלא שיאפלגי הפוסקים אי הא גרמא שרי לכתחלה היינו במקום הפסד (כגידון הגמרא שם) או אף שלא במקום הפסד, ע' מזה בדבריגו להלן בסימן ס"ד].

וע' בשו"ת שואל ומשיב (מהדו"ת ח"א סי' ה') רבדרך גרמא אינו חייב בכל מלאכת שבת (לא רק בכיבוי שממילא אינו אלא משאצל"ג) וכמבואר במס' שבת הנ"ל דבשבת אינו חייב אלא על עשיה לא על גרמא, וכ"כ בשו"ת בית אפרים (חי"ד סי' ס"ב), ועיי"ש דמה"ט המעמיד בשבת בהמה על גבי עשבים פטור אע"ג דגורם מלאכה בשבת כיון דאינו אלא גרמא, וע' להלן שהבאנו כן מעוד הרבה פוסקים דגם גרם הבערה שרי (במקום הפסד) אף שהבערה הוא מלאכה דאורייתא.

אלא שנתקשו האחרונים ממשמעות הגמ' במס' ב"ק (דף ס.) שמשמע קצת דגרמא בשבת אסור (עיי"ש "דזורה" חייב בשבת דמלאכת מהשבת אסרה תורה, אבל לגבי גזיקין פטור דגרמא בעלמא הוא), מיהו כבר כתב הרא"ש (ב"ק פ"ו סי' י"א) דרק בזורה וזוח מסייעתו הוא דחייב אף שאינו אלא גרמא (כמבואר בגמ' שם משום דמלאכת מחשבת אסרה תורה) כיון דמלאכה זו עיקר עשייתה ע"י הרוח, אבל בשאר המלאכות פטור יעו"ש, וכן נקטו גם אמרי בינה (הל' שבת סי' כ"ז) ובשו"ת אחיעזר (ח"ג סי' ס').

ובשו"ת זרע אמת (ח"א סי' ס"ד) כתב לחלק דהיכי דהמלאכה נעשית מיד (כזורה) גם גרמא אסור בשבת, משא"כ כשנעשית לאחר איזה שעה עיי"ש, ועשו"ת מהרש"ם (ח"ז סי' נ"א).

אבל בס' אגלי טל (מלאכת דש סקל"ו סוף אות כ"ב) כ' על פי גמ' הג"ל במס' ב"ק דבשבת אף גרמא אסור באופן שמחשבתו לכך, משום דבשבת מלאכת מחשבת אסרה תורה, והא דאיתא במס' שבת להקל בגרם כיבוי הוא משום דכיבוי הוא משאצל"ג עיי"ב [ועשו"ת אבני נזר (סי' קצ"ד אות ב') ובמאירי (שבת דף קכ: ד"ה מי שושכח)] וכ"כ בס' ישועות יעקב (סוסי' של"ד) בתשובת נכדו [וכ"כ מדרבי רבינו חגנאל (במס' שבת דף קכ:)] שכן דגם לענין שבת כשמשוי אורחא אפילו לרוח מצויה ללבות ומחשב לכן אסור בשבת דהיינו מלאכת מחשבת] וע"ע להלן משם האבן העזר שמשמע נמי מדרבינו כן, מיהו הסכמת שאר כל הפוסקים אינו כן דגרמא בשבת בכל אופן פטור, וכרלהלן.

ובשו"ת דבר יהושע (ח"ב סי' מ"ג אות ב') העלה דנקטינן כהרא"ש, אלא שמוצדד שם (באות ג') דאם הוא מכוון בהדיא להמלאכה שתועשה (והוא מלאכה דאורייתא) אז אף שנעשה ע"י גרמתו בכח שני אעפ"כ חייב עלה משום דהו"ל מלאכת מחשבת (ונסתייע מהדחת העזרה שלד"א אסור משום שמשווה גומות אף שאינו אלא בררך גרמא כפסחים דף סב).

גרם (הבערה) מלאכה דאורייתא

בשו"ת ח"ס (תאה"ע ח"א סי' כ' ד"ה והנה) מבואר דגם גרם הבערה מותר כמו גרם כיבוי, וכ"ה בשו"ת כתב סופר (חאו"ח סי' נ"ה) ובשו"ת מהר"ם שיק (או"ח סי' קנ"ז) ובשו"ת מי יהודה (ח"א סי' ל"א) ובשו"ת שואל ומשיב (תנינא, ח"א סי' ה') ושו"ת תשורת שי (סי' תקע"ז) וכ"י מן ס' שע"ת (סי' רנ"ה), וכ"כ בפשטות המ"ב בבח"ל (סוסי' של"ד ד"ה דגרם) ובשו"ת בצל החכמה (ח"ב סי' ל"ב).

וממילא דלדידהו גם גרמא בשאר כל הל"ט מלאכות דאורייתות מותר (במקום פסידא עכ"פ).

ויל"ע אי יש מקום להקל תרי קולי אהרדי, להתיר גרמא אפילו במלאכות דאורייתות על סמך המקילים

הנ"ל, ולהקל אפילו שלא במקום פסידא על סמך המקילים גרם כיבוי אף שלא במקום הפסד (ע' ברברינו בסימן ס"ד), ולפי מה שכ' המחצהש"ק (סי' תקי"ד סק"ט) בטעם המתירים גרם כיבוי לכתחלה דהוא משום דס"ל מלאכה שאין צריך לגופה פטורין עלה, לפי זה בגרם הבערה שהוא דאורייתא יהא אסור לכתחלה לכר"ע, ולמעשה בס' קלה של אוזב (סי' י"ב י"ד) מצדד להקל אף בגרם הבערה (שהוא מלאכה דאורייתא), וע' בס' מעשה וגרמא בהלכה, ובמק"א הארכנו בזה, וע"ע ברברינו להלן בס' שצ"ט.

גרמא במלאכת הבערה

אלא שבטעם גידון גרם מלאכת הבערה כתבו איזה אחרונים דאסורה מה"ת מטעם אחר, ע' שו"ת ריב"א (סי' ו') שהעלה דבמלאכת הבערה גם גרמא הוא איסור "תורה" (וחולק על המהר"ם שיק הנ"ל) דדרך מלאכה זו כך הוא שכה אחר מעורב בה, דברוב הפעמים הרוח מסייע ללבותה, וכ"כ בשו"ת מחזה אברהם (או"ח במפתחות לס' מ"ב) דעל איסור הבערה חייב על גרמא, דנלמד מדכתיב "לא תבערו" ולא כתיב בה "לא תעשו" דנמעיט עשיה הוא דאסור אבל גרמא מותר [עוד כתב שם דה"ה על מלאכת ביטול חייב בדרך גרמא, וכ"כ בס' הלכתא רבתא לשבתא (להגה"צ משימאני ז"ל, בתשו' שבסוה"ס)], מיהו בשו"ת אחיעזר (ח"ג סי' ט') השיג עליו בזה ולא שגא מלאכת הבערה משאר מלאכות שאין חייבין עלה בדרך גרמא.

הנותן חטים בריחיים של מים אי חייב

ומדי דברי בו במג"א סי' רנ"ב (סק"ב) כ' שהטוחן חטים בריחיים של מים פטור דהוי מלאכה בדרך גרמא, ובאבן עזר (סוסי"י שכ"ח) חולק דמה שנא מזורה ורוח מסייעתו שחייב (משום דבשבת מלאכת מחשבת אסרה תורה והרי נעשית מחשבתו), ובהגהות הח"ס מצדד כהמג"א, ושאג"י זורה דכך היה במשכן, שכל זורה הוא ע"י רוח נעשית ע"י גרמא, ולכן נחשבת מלאכת מחשבת, משא"כ בטחינה שאפשר לטחון בריחיים של יד (וכן נמי לענין צידה דעיקר המלאכה לצוד בידים לא בפריסת מצודה, ועל כן הפורס בשבת מצודה וניצוד בה בע"ח "אחר כך" פטור) וכן בהגהות גתיב חיים הסכים עם המג"א (ולא דמי להמרביק פת בתנור דחייב שכן היה דרך ביטול במשכן שהסממנים נתבשלו ממילא ע"י האש, וכ"ה בח"ס הנ"ל), וכ"כ בשו"ת חבלים בגעמיים (ח"ד סי' ב'), וכן נוטה בס' ערך ש"י (סי' שנו"ז) ונסתייע ממה דקיי"ל שם דבוחו ברה"ר אינו אלא מדרבנן (אף שנעשית מחשבתו) ובכרמלית לא גזרו (ול"ר לזורה שכן היה במשכן).

ובשו"ת אחיעזר (ח"א סי' ט') כ' ליישב שיטת האבן העזר דס"ל דמה שאמרו גמס' ב"ק שם דחייב בזורה (ורוח מסייעתו) משום דבשבת מלאכת מחשבת אסרה תורה, היינו בכל דבר שהמלאכה מתעבר בדרך זה הוי מלאכת מחשבת שזהו דרך עשייתה, ודרך טחינה אף בריחיים של מים, אף שיש באפשרי לטחון ביד, משא"כ בגרם כיבוי (דשרי) שהוא בא במקרה, בכה"ג הוא דאמרינן עשיה הוא דאסור אבל גרמא שרי.

אבל כמה אחרונים חולקים על המג"א מטעם אחר דס"ל דהנותן חטים בריחיים של מים והחטים נטחנין מיד אין זה בגדר גרמא כלל אלא כעושה מעשה טחינה בידים ממש (כמו באופה את הפת דלא שנא אם מקרב האש אל הפת, או כשמקרב הפת אל האש, וכמו הפורס מצודה דאם נכנס לתוכה היה בשעת פריסתו חייב [כמו שכ' הא"ר וברגו"מ ובית מאיר ובח"מ ובבה"ל, ועיי"ש דאם היו חטים בריחיים ופתח את מסגרת חטים אף המג"א מודה דחייב על טחינה הראשונה, כמו בבירקא דמי בכז"ג, וכ"כ בס' אגלי טל (ס"ב, ובביאור סק"ה אות ו')].

ויצא מתשו' מהר"ם שיק (או"ח סי' קי"ד) דלהחולקים על המג"א חייב על כל המשך הטחינה, אבל בס' אגלי טל (ס"ב, ובביאור סק"ה אות ו') לאחר שחולק נמי על המג"א כתב דכל זה רק על טחינה (סיבוב) הראשונה (לגתינת החטין) אבל מה שנטחן בסיבוב שני שוב הוי רק גרמא ופטור, וע' בס' תולדות שמאל (לב-כ-א) דממילא לפי"ז אם כבר היו חטין באפרסת ובה הוסיף עליהם אע"פ שאח"כ נטחנו גם החטין שנתן הוא אינו חייב.

וע' בס' זכרון יוסף (אות רל"ג) דלהמג"א אף טחינה הראשונה הנטחן מיד בשעת נתינתו לא חשיב כוח

(וכמו כן נמזק אם ניצוד בע"ח בשעת פתיסת המצודה) ולרעת הנתיב חיים הנ"ל י"ל דרוקא אם יש איזה שהות קצת מנתינתו עד שיתחילו החטים להיות נטוּן [ומה שראיתי לחיפך דכל המחלוקה על המשך הטחינה, אבל על טחינה הראשונה גם המג"א מודה (ע' מחצהש"ק) לא משמע כן מסתימת לשון המג"א].

ובשו"ת מהר"ם שיק שם כ' דאף המג"א לא הקיל אלא ברחיים (של מים) שנותנין החטים לתוך הארגז, ומשם ע"י נדנוד הרחיים נופל החטים אל האבנים לא מכוחו, נמצא שפעולת הטחינה לא בא ע"י כוחו, אלא שהוא גרם, ובוה שפיר כתב המג"א דפטור.

העמדת עלוקה (או בגד) למצוץ דם

ולעומת זה מובאר במג"א סי' שכ"ח (סקנ"ג) דהמעמיד עלוקה בשבת למצוץ דם הוי כעושה בידים ממש, ולא גרמא הוא (והסכים עמו בהגהות אבן העזר) אבל הנותן בגד ע"ג המכה והבגד מושכת דם אינו אלא גרמא [וע' באה"ע מצד מה דקיי"ל לעגין נזיקין (בחו"מ סי' שצ"ד) דהמעמיד בהמת חבירו ע"ג קמת חבירו חייב משום מזיק, ועשו"ת מהר"ם שיק (סוס"י קט"ו) מה שכתב לחלק בין ההוא לגבי דיני שבת ולא חשיב כמעשה דירה, וכן בשו"ת דברי מרדכי (פרידבורג, סי' גו') כ' דהעמדת עלוקה אינו איסור תורה, ולעומ"ז כ' שם (בסי' כ"ב) דלשום חטים ברחיים של מים הוא מלאכה ראוייתא, דלא כהמג"א הנ"ל].

וע' בסימנים שלאח"ז (סי' ס'–ס"ד) בגהות היתר גרם כיבוי, ובסי' ע"א–ג ובסי' ע"ג–ב.

* ועיין בדברינו להלן בסי' פ"ב בנוגע ישראל המכבה אש ע"י צינור המקלה מים (או עקסטינוויזשער) אי מיקרי מעשה שלו או רק גרמא ומותר במקום הפסד.

* ומעגין גרמא עשו"ת בית אפרים (חיו"ד סי' ס"ב) דגרמא דגרמא (באיסורא) מותר אף לכתחלה (הובא להלכה בשו"ת כוונת הלב סי' י"ט).

* עו"ש בבית אפרים שגרמא ע"י אמירה לעכו"ם מותר.

* כ' בשו"ת מנחת שלמה (להגרשו"א ז"ל, סי' י' אות ר') דגרמא באיסור דרבנן מותר לכתחלה אף שלא במקום הפסד (ומה שלא שרינן גרם כיבוי דרבנן (והוי משאצ"ג) רק במקום פסידא, ה"ט משום דשבות דמשאצ"ג חמיר משאר השבותים) עיי"ש, ובאמת בכלל הבאנו להלן בסי' ס"ד מכמה פוסקים המתירים אף גרם כיבוי שלא במקום הפסד, ועיי"ש שותבאנו נמי משם הגו"ק מפאפא ז"ל כדברי המנחת שלמה הנ"ל.

* * *

קיי"ל דהמסלק את התריס המגין על האדם מן חץ שנזרק עליו, ועל ידי כך הוכה החץ בהארם ומת דפטור (עיי' במס' סנהדרין (עז): וברמב"ם פ"ג מהל' רוצח הי"א) ועשו"ת לב יהודה (או"ח סי' י"ז), והטעם שהחץ אינו נשען על התריס ואינו עובר (אל האדם) מיד בהסרת התריס, רק לאחר זמן, כמובאר בחי' הרמ"ה שם בין בידקא דמיה דחייב, ובין הסרת תריס דפטור, ועשו"ת חלקת יואב (או"ח סי' ג"ב), גם בשו"ת זקן אהרן (מהדו"ת סי' ט"ו) כ' שאינו אלא גרמא [ועל פי זה מתיר להעריך זייגע"ר שיפעיל לאחר זמן את העלעקטער שאינו אלא גרמא, וליכא איסור דרבנן לעשות גרמא בשבת כי אם כשבגרמתו נעשית המלאכה מיד, לא כה"ג שנעשית לאחר שעה או שעתיים, וכ"כ בעל ערוה"ש (בקרובץ בית וועד לחכמים)

סימן פ"ו

שאלה - ערך שבת-זייגע"ר מער"ש על מנת שתדליק את הנר או את מכונת המקרר (עיר-קאנדישע"ן) לאחר זמן ובכניסת שבת הבחין ששכח לפתוח את כפתור הראשי של הנר או המכונה אי מותר לפתוח את הכפתור בשבת כדי שיוכל הזרם ליכנס לתוכה בזמן המיועד.

וכן מהו אם בשבת ראה ששכח לחבר חוט (ווייע"ר) הנר או המכונה לתוך המור"ש אי מותר להכניסו בשבת.

ומהו במקום הפסד או לצורך מצוה או צורך גדול.

יסוד השאלה אי מה שעל ידי פעולתו העכשוית עי"כ תודלק העלעקטער לאחר זמן אי מצדו חשיב כגרמא בעלמא, או חשיב כמעשה דידיה (ותוי איסור תורה).

תשובה - להדליק "נר" עלעקטערי או כל גוף חימום שיש בו חוט לוחט (כגון כירה או פלטה עלעקטערי, או היטע"ר) אסור (ועי"כ נכרי יש להקל). הנה בפתיחתו את הכפתור הוא עושה גשר ומעבר שיוכל זרם העלעקטער לעבור דרך שם (על כן לא דמי להמסלק התריס קודם שהגיע החץ שהו"ל גרמא בעלמא כסנהדרין (דף עז:)), אלא שהיות שעכשיו עדיין אין כאן זרם עלעקטערי יש לדון אי דב"י נחשב למעשה, או רק לגרמא, ואת"ל דחשיב גרמא אי גרמא כזה מותר לכתחלה בשבת, או דילמא כיון שסוף זרם העלעקטער לבוא חשיב ככוחו, ודמי להמבואר בתוס' (סנהדרין דף עז. ד"ה טוף) דבסוף חמה לבוא אם הניח שמה ואח"כ בא השמש והזיקו חייב ראשו משום חיצי' (וצ"ע אי מדמינן שבת להתם).

והנה ברמ"א (סי' רנ"ג ס"ה) מביא מתורה"ד שרייק ממה שאמרו חז"ל שאם אחד נתן הקרירה ואח"כ נתן שני את האש שהראשון פטור, משמע שגם הראשון פטור אבל אסור מדרבנן, ועל כן אסור לישראל שיניח קרירה ע"ג תנור בית החורף שעתידי עכו"ם להבעירו, וא"כ לכאורה גם בזה אסור, [ומה שבשורת בית אפרים (סי' כ"א) תמה על התרה"ד (והרמ"א) ולא דמי דמה שיש איסור על הנותן את הקרירה משום שהשני הנותן את האש הוא ג"כ ישראל ונמצא שהראשון הנותן את הקרירה הוא מכשיל את הראשון באיסור בישול בשבת (ויש משום מסייע ידי עובדי עבירה), משא"כ בנידון התרה"ד שההבערה נעשה ע"י עכו"ם ועצם הבערת התנור בית החורף זה הוא עושה בהיתר הו"ל להתיר אף שנתן שם מתחלה תבשיל, מ"מ סיים שאינו כדאי לפקפק ע"ד התרה"ד והרמ"א עיי"ב, ועוד שבשורת אבני צדק (סי' כ"ו) האריך להשיג עליו שאין האיסור משום מסייע, אלא איסור עצמי שאסרוהו חכמים (עיי"ש טעמיו) ובשום אופן אין להתיר ע"י ישראל], ובהג' רע"א (על שו"ע סי' שי"ח סי"א) ביאר דהאיסור באחד נותן את הקרירה דגורו עלי' מאחר שאילו הי' כבר האש דולק שם הי' עובר איסור תורה (עיי"ש מה שרצה לחדש בזה דבאופן שאם בשעת מעשה הי' הם ולא הי' שייך בו איסור בישול אף שאח"כ נצטנן אין איסור והניח בצ"ע) ועיי"ש בישועות יעקב.

ואף את"ל שבאמת גם שם אינו אלא גרמא וכמו שכ' בשו"ת בר ליואי (ח"א אור"ח סי' ז'), ועכ"פ התם לכו"ע לגבי הראשון אינו אלא איסור דרבנן, מ"מ יש לומר דבנידון דזכא לא חשיב גרמא אלא כמעשה ממש (אף שלא תתחיל לפעול רק לאחר זמן), ולא דמי לשם דתלוי בדעת אחרים שהשני יבא אח"כ להדליק שם האש, ושמה יארע סיבה שהאחד לא יעשהו, משא"כ בכה"ג שכח העלעקטער ממילא בא באשר העריכו מער"ש ע"י מור"ש שתודלק בשעה מסויימת, ועל פי דרך הטבע אי אפשר שתשתנה, והוא הולכת ומתקרבת כל רגע למועד זמן ההדלקה, ובכגון דא אולי כו"ע מודה דאסור אף מה"ת, מיהו להני האחרונים המוכחים בדברינו לעיל בסי' שצ"ט הסוברים דהעורך 'בשבת' מור"ש שתדליק לאחר זמן את הנר דאינו אלא גרמא, כמו כן נמי בזה דאינו אלא גרמא (והא ג"כ נדלקת רק לאחר זמן), אלא השאלה להסוברים שם דהוי מעשה ממש (כיון שהמור"ש מתחיל לפעול מיד) מהו בכה"ג.

ונראה דתלוי בחקירת האחרונים לענין מי שערך מערב שבת ע"י מור"ש שתתחיל אש (או אש עלעקטערי) לבעור בשבת והישראל ישום עליה בשבת קדירה עם תבשיל קודם הזמן שתודלק האש, שבשורת חלקת יעקב (ח"א סי' נ"ז) דבכה"ג יש איסור תורה בין שהמור"ש כבר ערוך מער"ש וההיסק יבא ממילא, וכ"כ בשורת מנח"י (ח"ד סי' כ"ו) שמוכח מכמ"ק שבכה"ג הווי איסור תורה, וכ"כ בס' שש"כ (פ"א אות כ"ו), ובשורת ארץ צבי (סי' ק"ט) מקודם מביא מס' גרם המעלות שבכה"ג אינו אלא איסור דרבנן (שהוי גרמא), אבל הוא האריך לפלפל דתלוי במחלוקת הראשונים (במס' ב"ק) ולהרמב"ם ותוס' והר"ן הוי איסור תורה, מאחר שהרבר ברור שהי' נדלק בהגיע התור השיב כחמתם בידים בשבת, ומידי טפיקא לא נפקי עיי"ש, אבל בס' חזו"א (סי' ל"ז אות כ"א) מנואר שלהעמיד קדירה ע"ג כירה שעתיד זרם העלקטער להגיע לשם אינו אלא איסור דרבנן דהווי גרמא (והחזו"א התיר על פי הנ"ל שישראל ילביש צינור בדרי הפרה ולבסוף יבוא זרם העלקטערי להחליב הפרה, דבכה"ג אינו אלא גרמא ומותר בהפסד מרובה (אף שלרעת החזו"א הפעלת המכונה ע"י ישראל הוא איסור תורה), ובהרבה מקומות בארץ ישראל נוהגין היתר בזה על סמך דברי החזו"א, אבל דעת הגאונים הצדיקים חב"י הביד"צ של הערה החרדית וצ"ל היתה שלא להתיר להשתמש בעצה זה (ואין משתמשין בחלב הנחלב בשבת בדרך הזה).

שוב ראיתי בשורת הבצלת השרון (ח"א סי' כ"ד) שאסור לשום קדירה שנצטננה לתוך גחלים עומות שבמשך הזמן חוזרין להתחמם דמי לסוף חמה לבוא במס' סנהדרין (דף ע"ג). וכל שמביאו למקום שסוף האש לבוא חייב בין בדיני ממונות וכל שכן לענין שבת (והשיג על המג"א (סי' רמ"ב) דהנותן חטים לתוך רחיים של מים שאינו אלא הרבנן, וע"ע בדברינו שו"ת ויברך דוד (ח"א סי' צ' פ"ק ה') להקת הפוסקים שרבו בדברי המג"א הנ"ל], וע' גמי בשורת תשובות והנהגות (ח"ג סי' ק"ז) שהתריע נגד הנוהגים להכין לשבת מקוה באופן שמעדיכים מער"ש שהמים יתחממו בשבת בבוקר ע"י מורה שעות, וישראל שופך בליל שבת המים צוננים לתוך בור הטבילה, שיש בזה חשש איסור תורה כאמור למעלה, ועוד לפי מה שכ' באבן העזר (סוס"י שכ"ח) דהמעמיד עלוקה בשבת חייב, דבשבת מלאכת מחשבת אסרה תורה, והמיר ממוזיק [עוד מביא משורת אבני נזר (או"ח סי' ע"ד) דבשבת מחמירין אף באופן דלא חשיב ככוחו ממש, אם נעשה על ידו, שמוחבתו משוי ליה מעשה (לענין שבת בכוננה) דמלאכת מחשבת אסרה תורה], וע"ע בדברינו בשורת נשמת שבת ח"ד סי' ע"ד בנוגע לשום קדירה על רעדיאטער מקודם שהמחיל ההסקה המרכזית לבעור, וכן להניח קדירה ע"ג פלטה מקודם שהתחיל לפעול ולהחמם.

מיהו עדיין יש לחלק דשאני התם שהוא העמיד הקדירה עצמה על גבי האש, משא"כ בזה שהוא אינו עושה מעשה בגוף העלקטערי רק עושה לה מסילה שתוכל זרם העלקטערי לעבור דרך שם לאחר זמן.

וראיתי כעין שאלה זה בשורת בצל החכמה (ח"ב סי' ל"ב) שאוסר ללחוץ על הכפתור כדי שכאשר יגיע הזרם יודלק אור העלקטערי וכן להיפך, וכ' ע"ז ארבעה טעמים א' שיי"ל דבכה"ג לא חשיב גרמא אלא כוחו למ"ד אשו משום חציו [והוא עפ"מ שיוצא מפמ"ג (סי' שט"ז א"א סק"ט, ע"פ התוס' המובא במג"א שם) דהפורס מצודה בשבת ויודע בודאי שיצוד בתוכה בעל חי בשבת (שיש שם הרבה חיות) חייב עלה (שהתוס' שבת דף יז: כתבו בטעם שהפורס מצודה בשבת פטור משום שאינו יודע אם יצוד או לאו) (ומביא מס' ישועות יעקב (סוס"י של"ד) דלא דמי לגרמא דפטור, ודגם כיבוי אינו מותר אלא כשאין כוונתו לכבות אלא שלא יעבור הוליקה], ב' אף את"ל שאינו אלא גרמא הא גרמא אסור שלא במקום פסידא, ג' משום איסור מוקצה, ד' שיתכן שיחזור הזרם באמצע הלחצתו על הכפתור יער"ש, והנה טעם הרביעי פשוט שלא שייך בנידונינו (שערוכה על שעה קבועה ובודאי שלא תקדים לידלק), ומה שכ' בטעם הג' מצד איסור סלטול מוקצה, יש לפקפק דלא גרע משאר כלי שמלאכתו לאיסור דמותר לסלטול לצורך גופו ומקומו וזה חשיב כצורך מקומו, ועל טעם הב' (שגרמא אסור מדיבנן) הא מיהת במקום הפס"מ קיי"ל דמותר בגרמא, וה"ה במקום שאר צורך גדול, ובמקום מצוה (ע' בדברינו לעיל בס' ס"ג משו"ע הרב), ומה שכ' בטעם הא' דלהפמ"ג בכה"ג חייב, יש לחלק דלא דמי להפורס מצודה דשאני מצודה שכולה כח שלו (ועושיית המלאכה

לאחר זמן), משא"כ בנ"ר שהוא רק פותח גשר שדרך שם תעבור זרם העלעקטערי שהוא עושה המלאכה, ולא אין לו כוח משותף ביצירת ופעולת העלעקטער, ועוד שבפני יהושע (במס' ביצה דף כב.) כ' ולא כהפמ"ג דשיטת התוס' דכל שאינו ניצוד רק לאחר זמן לעולם אינו אלא דרבנן [אלא שעשו"ת מהרם שיק (סי' קנ"ז) דרעת רש"י והרי"ף והרא"ש ונמוק"י דאף אם ניצוד לאחר זמן חייב, ועיי"ש שתלוי בב' תירוצי התוס' באשות משום חציו, ועשו"ת אבני נזר (סי' קצ"א) ומג"א (סי' רמ"ד), מיהו לא דמי לשם כלל כנ"ל].

וכן בשו"ת דבר יהושע (ח"ב סי' קל"ב) נקט בפשטות שזה אינו אלא גרמא דמותר במקום הפסד, אלא שכ' שהוא זילתא דשבת אם יגרום הרלקת אור ביום השבת כדי שיהנה ממנה בשבת, וכ"כ בשו"ת תפלה למשה (לוי, ח"ב סי' כ"ג) שאינו אלא גרמא.

אבל למעשה אין להקל ראשית ודעת כמה אחרונים דכה"ג לא חשיב גרמא אלא כמעשה ממש, [ועשו"ת בצל הזכמה (ח"ב סי' ל"ב ל"ג) שחשש לשה לאיסור תורה, הובא בשו"ת בא"מ (ח"ו קו"ע סי' ז'ח"ט)], ועוד שאם ניקל בזה עלול לצאת מזה חרבה, על כן ח"ו להקל [ועשו"ת מנחת יצחק (ח"ח סי' כ"ו)].

ופשוט שע"י נכרי יש להקל כיון שי"א שאף ע"י ישראל שרי דאינו אלא גרמא, שו"ר כן בשו"ת אר"צ הנ"ל (סוד"ה ולכאורה).

ויש לרדן מהו בנידון שאלתינו כרי שתולק מכונת עלעקטערי כגון מקרר או עידקאנדישין אי י"ל דלגבי הפעלת מכונת עלעקטערי דלרוב אחרוני זמנינו ישראל המפעילו בשבת אינו עובר על איסור תורה כי אם על איסור דרבנן, א"כ אולי בדבר שבלא"ה אינו אלא מידי דרבנן יש לסמוך להקל שאינו אלא גרמא ולהתיר גרמא בדרך צורך גדול (כמו דמותר במקום הפסד מרובה), ומהו כשיעשהו ע"י "שינוי", ואם עכ"פ לצורך גדול יש להתיר, ויש לשאול שאלת הכנס.

* וע' ברברינו בנשמ"ש ח"ד סי' שע"ו בנוגע לערוך ע"י "שבת-זייגערי" מכונת הדיחת כלים (הנקרא בלע"ז "דיש-וואשער") שתתחיל לפעול בשעה ידועה, וקודם שיגיע השעה הוא יכניס לתוכה הכלים המלוזחים על מנת שתודחו כשתתחיל לפעול, וכתבנו לרדן לאסור שהרי בלי סגירת הדלת אי אפשר להמכונה שתתחיל פעולתה, ונמצא שבסגירת הדלת הוא עושה הגשר שתוכל לפעול לאחר זמן (ותלוי ג"כ אי מה שתפעיל לאחר זמן חשיב "כוחו" או דילמא חשיב רק כ"גרמא").

סימן פ"ט

שאלה - בנינים הגבוהים שהמים עולים להקומות הגבוהות רק ע"י אמצעת מכונת פאמ"פ, דכשפותחים הברזא (קרא"ן) של המים מתחיל הפאמ"פ להזרים המים (למעלה) מהו אי מותר שם להשתמש עם המים בשבת.

תשובה - בקומות העליונות שבלא פעולת המכונה לא יהיה להם מים אין להם לפתוח את ברזא המים כי אם בשינוי, ורק בעת הצורך ממש [והמחמיר להניח את המים זוחל כל השבת, או להכין לו מים מער"ש תבוא עליו ברכה]. אופן פעולת המכונה, שהמכונה ערוכה במדת כח לחץ (פרעשע"ר בלע"ז) מסויים, וכשאחד מבני הבית פותח המים ומתחילים מים לצאת מיד נתמעט כח הלחץ אצל המכונה (הקבוע במרתף הבית) וכשהמכונה מרגיש זאת מתחלת לפעול תיכף ומיד ממש (עד שתחזור לכח הלחץ הערוכה שלה).

ומעתה לנידון שאלתינו כיון שבלא פעולת המכונה לא תעלה המים כלל לקומות הגבוהות, נמצא דהוי פסק"ר דבפתיחתו את המים שמפעיל על ידי כך את המכונה, שבכל פתיחה ופתיחה ממש מתחלת המכונה לפעול, ול"מ להחזו"א דהפעלת מכונה הוא איסור תורה נמצא שהוא פסק"ר במלאכה דאורייתא (שהוא איסור תורה), אלא אף להסוברים שהפעלת מכונה אינו אלא איסור דרבנן, הלא אנן נקטינן שפסק"ר אסור אפילו במלאכה דרבנן (כמבואר ברברינו בנשמ"ש ח"ו סי' רס"ז), ויותר נראה דחשיב "מכוון" לכך, שהרי

אופן זרימת המים מתוך הברז הוא רק ע"י פעולת המכונה.

והגם שהפעלת המכונה לא נעשה בכוחו ממש רק בהגזמתו (שע"י פתיחת הברזא יוצאים המים הגמצאים שם ועי"כ יורד כח הלחץ, וכשזה נרגשת אצל המכונה מתחלת לפעול להחזירו לאיתנו) וכמסיר המונע, מ"מ הלא אפילו גרם כיבוי (שאינו אלא מדרבנן) מבואר ברמ"א (סי' של"ד סכ"ב) שאינו מותר אלא במקום הפסד, כל שכן גרם הפעלת מכונה שלהחזו"א הוא מלאכה דאורייתא, ובפרט בכגון דא שהוא מכון בהדיא לכך [וי"א דבגרמא כשמכוון לתכלית המלאכה אסור], ונהי שיתכן לומר שבדיעבד מותר לשטוף את הבית הכסא מפי כבוד הבריות, שי"ל רכבוד הבריות חשיב כהפסד, אבל מהו לשאר שימושים (גחוצים ואינם נחוצים כל כך).

ועוד ראת"ל שבדיעבד יש מקום להתיר לצורך שבת (כמו במקום הפסד) זה דוקא בדיעבד, אבל לכתחלה יהא צריך לשאוב מים מערב שבת ולא ישתמש במערכת המים כאלו המפעילים בדרך שימושו את מכונת פאמ"פ.

[ולא דמי למה שנתפשט להקל בהרבה עיירות להשתמש במים שמתוך אוצר גדול (רעזערוא"ד בלע"ז) שנסדרי באופן שימצא שם תמיד מדת מים מסויים, ויש לה מכונה שכשמרגשת שנהסר המים שבתוך האוצר (במדה מסויים פחות מהמדה הקבועה שלה, כגון חלק חמישית) אזי מפעלת את מכונת פאמ"פ לשאוב עוד מים (מן הבאר וכדומה) כדי לחזור למלאות את האוצר לאיתנו הראשון (ואופן זה מצוי ברוב מעונות הקיץ), דשם בכל פתיחה ופתיחה של הברזא אינו פסק"ד שתפעיל את המכונה (שתלוי במדת המים הנמצא עכשיו בתוך האוצר) וסמכינן על הפוסקים המתירים "ספק פסיק רישא", ובפרט שאינו אלא גרמא וגרמא אינו אלא איסור דרבנן, וספק פסק"ד באיסור דרבנן הרבה פוסקים מתירים לגמרי, וע' כזה בתשובות הגה"ק בעל ויען יוסף זצ"ל בתשו' מנח"ד (ח"ג סי' ט"ו)].

מיהו יתכן שנידון שאלתנו חשיב "גרמא דגרמא", שמה שהמים הנמצאים בקרבת המכונה (הנמצא במרתף הבית) רחוק ממקום פתיחת הברזאות של דיירי הבית נעקרים ממקומם (ע"י שמים העליונים יוצאים) זה עצמו כבר חשיב גרמא, דומיא מה דקיי"ל בהל' גט"י (סי' קנ"ט) שהפנתה ברזא המים רק מים היוצאים נראשונה חשיב יוצאים מכוחו, ומה שהמכונה מתחלת או"כ (מיז) להרגיש חסרון כח הלחץ זה כבר חשיב גרמא דגרמא, ואולי דגרמא דגרמא (כח שלישי) מותר בשבת אף שלא במקום פסידא, ועוד עדיף מגרמא, דהוא רק כהסרת המונע, וכיו"ב ראיתי בשו"ת יגל יעקב (סי' מ"א) שי"ל רכח כוחו מותר אפילו מדרבנן, כמו דלא גזרו על כחו בכרמלית כיון בכרמלית דרבנן, ה"נ כח כוחו דהוי עכ"פ בכח אחר בכרמלית [וביין נסך מסקנת הש"ך ביו"ד (סי' קנ"ה סק"ד) דלכתחלה יש לאסור אפילו עשרה כוחות].

מיהו אולי שבאותן הקומות שמים זורמים שם אף בלי פעולת המכונה (פאמ"פ) אף שאינה זורמת שם בכח, יש להתיר (אף שממילא המכונה נדלקת) מפני שאצלם פעולת המכונה הוא בגדר פסיק רישא "דלא איכפת ליה", ויש לצרף שיטות הסוברים דפסק"ד דלא איכפ"ל במידי דרבנן מותר, ובפרט בתרי דרבנן, ויש לומר דהכא חשיב תרי דרבנן, א' מצד דאינו אלא גרמא, ב' דעצם הפעלת מכונה עלעקטערי שאין בה חוס כגזלת בוערת אינו אלא דרבנן להרבה פוסקים (כלעיל בס"י י"ב).

ולעומת זה י"ל דכל המים הנמצאים בין הברזא לבין מכונת הפאמ"פ הוא ששושה את כח הלחץ ומיד שפותח את הברזא הוא מבטל בכך את כח הלחץ שבו נחשב ככוחו ממש (לא כגרמא) [זכר לרבר מה שאנו קיי"ל כשיטת הרא"ש שאפילו נר של שעוה או חלב אסור להתוך חלקו התחתון, דחשיב כיבוי (לא רק גרם כיבוי) כיון דכל הנר נתיחד לידלק וכמונא ברברינו בנשמת שבת ח"ו סי' ע"א-ב], מיהו מטעם אחר נראה דאינו אלא גרמא כיון דהחלק (דיוויי"ט בלע"ז) המורדת את לחץ המים הוא חלק נפרד ממכונת הפאמ"פ, וכשהחלק הזאת מרגשת בהסרון כח הלחץ היא נותנת צו ופקודה להמכונה להפעיל וזה עצמו אינו אלא גרמא, מיהו עדיין יש לדון מצד אחר לאיסור דכיון שנעשה מיד ממש מסתבר דלא חשיב גרמא (ויכל גרמא הוא דבר שנעשה לאחר זמן) [עשו"ת זרע אמת (ח"א סי' ס"ד) כתב לחלק דהיכי דהמלאכה נעשית מיד

(כזורה) גם גרמא אסור בשבת, משא"כ כשנעשית לאחר איזה שעה] וצ"ע בכל זה.

וביותר צ"ע לפי מה שהבאנו בנשמת שבת ח"ו סי' נ"ט מאיזה אחרונים דבדבר שזיכרו בכך (שתפעול באופן גרמא) והוא מכוון בעשייתו לכך חייב עלה אף כשהוא בדרך גרמא, דהלא בשבת "מלאכת מחשבת אטרה תורה" והלא מחשב ומכוון לכך יעויין ברברינו שם [מרבירי רבינו חננאל (במס' שבת דף קכ:)] ואכן העוזר ובס' אגלי טל ובס' ישועות יעקב (תשו' נכדו) ושור"ת דבר יחושע] והכא נמי הלא מכוונים לכך, שכך הוא אופן פעולתה ודרך זרימת המים הבלעדיים, ובלא"ה לא היה מים יוצאים שם [אלא שלעומ"ז הבאנו שם דהרבה חולקים ע"ז].

והנה אם דרים באותו הבית גם גויים י"ל דלא חשיב פסק"ר, שאולי באותו השעה ממש משתמש הנכרי עם המים וממילא המכונה (הפאמ"פ) כבר פועלת, ואז פתיחת היהודי אינו אלא גורם שתמשיך ותושאר בפעולתו (והוי ספק פסק"ר דמותר להרבה פוסקים), אבל הדיון בעיקר בביתים שרק בני ישראל דרים שם, והשאלה נוגע לכולם ביחד, שוב נתיישבתי בדאמת גם בכה"ג לאו שפיר דמי דהוי אם למעשה שום אחד אינו משתמש עם המים ממילא שאין המכונה (פאמ"פ) פועל שוב הוי כאילו הוא "מכוון ממש" להפעילו (שבלא"ה לא יגיע לו מים) ונמצא שהוא רק בבחינת ספק מלאכה (לא ספק פסק"ר) [אלא שאם נתפוס דהפעלת מכונה אחנו אלא מדרבנן י"ל דמותר מצד ספק איסור דרבנן, ואף שאין עושין ספק דרבנן לכתחלה י"ל דכיון שהוא שעה"ד גדול (להשאיר בלא מים כל השבת, ובכה"ג עושין ספק"ד)].

וכן בשטיפת בית הכסא יש להקל יותר מפני כבוד הבריות (אם נימא שאינו אאל מדרבנן כגרמא דעלמא) כדחתירו שאר שבותים משום כבוד הבריות, ועוד שי"ל דהוי גרמא דגרמא, שאופן פעולת ביה"כ שכשהוא פותח את ברזא כרי לשטוף את הביה"כ אז לאח"כ כשהמים נחסרים יורדת הידית** (המלאה אויר) השייט על פני המים שבתוך כלי אוצר המים הסוגר את צינור המים ועי"כ נפתחת הצינור והמים מתחילים לזרום ולחזור למלאות את הכלי אוצר, וזה גורם אז"כ לחסרון כח הלחץ בתוך הצינור הראשי.

ולמעשה נראה (שעכ"פ בקומות העליונות שבלא הפאמ"פ אין המים מגיע לשם) שצריכין לדקדק לפתוח תמיד את ברז המים בדרך שינוי (בגב ידו), ואף בכה"ג שלא לפתוח את המים בשבת רק לצורך גדול, מאחר שגרמא אסור להרמ"א שלא במקום הפסד [ובשעה שמיסב להסעודה עם בני ביתו לאחר שפתח הראשון את ברזא המים לא יסגרנו אחריו, רק יניחו פתוח עד שיגמור האחרון ליטול ידיו, כדי שלא לגרום דיבוי מלאכות, וכן לאחר סעודת הלילה כשרוצה להריח הכלים לצורך הלילה ידקדק להריחם רק לאחר שממילא כבר פתחו את הברזא של מים לעת הצורך].

והמחמיר להניח את המים זוחל כל השבת תבוא עליו ברכה, ובדרך כלל אז יפעול המכונה כל השבת ושוב מותרין כל דיירי הבנין לפתוח ברזא שלהם כרגיל.

ולכתחלה אין לבנות בנינים גבוהים כאלו בשכונות יהודים באופן שזרם המים יצטרך לעלות ע"י מכונה, שבוזא מכשיל את הדיירים (ואם יש לו לא ישכיר את הקומות העליונים רק לגויים).

ואם ברקא רוצה לבנות בנינים גבוהים בשביל יהודים יש עצה לקבוע על גג הבנין מכיל גדול של אוצר מים ואז המים נזרמים לתוך הצינורות מכת הרוחף של עצמו (משקל המים העליונים).

ולפתוח את המים ע"י נכרי מותר, לפי מה שהבאנו כמ"פ דפסק"ר ע"י נכרי מותר, ואפילו שכתבנו למעלה דבנ"ד חשיב כאילו מכוון לכך בפתיחתו (ולא חשיב דבר שאינו מתכוון (שהוא פסק"ר)), מ"מ כיון שהנכרי לא מסיק זה אדעתו לא נעשה שלוחו על הפעלת המכונה (ע' נשמ"ש ח"ה סי' צ"ג ובס"י צ"ד) ושפיר דמי ודיק.

**- השתמשות בשבת במקרר (פרידזשידע"ר) -
סימן ל"ו**

שאלה - מהו לפתוח בשבת את הפריזשידע"ר (תיבת מקרר) כשאין המאשין (המכונה) פועל (פעולת הקירור).

תשובה - לכתחלה מורינון שלא לפותחו בשעה שהמאטא"ר אינו פועל (שע"י הפתיחה גורם להפעלת המאטא"ר ויכול להיות שתתחיל לפעול תומ"י בשעת פתיחתו), מ"מ אין למחות ביד הנוהגין להקל לפותחו בכל אופן, וישתדל לפותחו ע"י שינוי, והמהמיר שלא לפתחו רק בשעה שהמאטאר פועל תע"ב, וע"י נכריי שרי לפותחו בכל אופן. כבר האריכו בזה אחרוני זמנינו, דהנה זה ברור שע"י פתיחת הדלת בשעה שהמאטא"ר (המכונה) שובתת מפעולתה (שאינה פועלת פעולת הקירור) גורם על ידי כך שתקדים המאטא"ר פעולתו [שע"י פתיחתו נכנסת לשם אויר הם ועי"כ נופלת מדת הקור שבתוכה, וכשהטערמסטא"ס הקבוע בתוכה בפנים מרגיש זאת מתחלת שוב להפעיל את המאטא"ר המקרר הנקרא בלע"ז קאמפרעסע"ר, להחזירו למדת הקור הקבוע להמקרר] אלא שלפעמים בא בארוכה דהיינו שרק לאחר זמן ארוך מתחלת להקרים פעולתו, ופעמים בא בקצרה שלאחר זמן קצר ממש מתחלת שוב לפעול [ותלוי כמה זמן עבר מזמן שהמאטא"ר פסק פעולתו האחרונה, שלאחר פסיקת פעולתו לאט לאט נאבד הקרירות שבתוכה, ואם עכשיו עומדת בקו המשקל קרוב להטערמפרעטאר שאו צריכה לחזור ולהתחיל לפעול, אם יפתחו או אזי תתחיל מיד לחזור ולפעול].

ונראה שאם המאטא"ר תתחיל לפעול סמוך ממש לשעת פתיחתו מסתבר דזה אינו בגדר גרמא (שהותר בשבת במקום הפס"מ - וא"כ י"ל דה"ה נמי לצורך אוכנ"פ) רק חשיב כמפעילו בידים, כמו שפתיחת הברזא של חבית מים רמים הנוחלין מתוכה בראשונה חשיב כיוצאים מכוזו (וחשיב כח גברא שלו) וכשרים לנטילת ידיים [כשו"ע או"ח סי' קנ"ט ס"ט] וכן שחיטה בכה"ג כשירה בכח היראשון [כשו"ע יו"ד סי' ז'], אבל בשו"ת חלקת יעקב (ח"א סי' נ"ד) כ' דאף בכה"ג אינו אלא גרמא, שהאזיר החם רק 'גורם' שהמתכות הקבוע בהטערמסטאט (שגראשה קבוע כסף חי - קוועק-זילבער בלע"ז) תתפשט ע"י החמימות (אלא שאעפ"כ דעתו לאיסור כלהלן) [מיהו בהפרידזשידע"רן החדשים הטערמסטאט תו אינו פועל ע"י כסף חי, רק ע"י טענסער עלעקטראני].

ואף שבשום פעם הפותחו אינו מכוון להפעילה בכך מ"מ זו"ל פסק"ד, ואף את"ל דהפעלת מכונת עלעקטערי (שאין בה חוס כגזלת בווערת) אינה אלא איסור דרבנן, מ"מ הא מסקנת המג"א (בסי' שי"ד) דפסק"ר באיסור דרבנן אסורה, וכן הסכימו רוב האחרונים, וכמו שכתבנו בנשמ"ש זו"ו סי' רס"ז, כל שכן לשיטת החו"א דהפעלת כל המכונות העלעקטערים הוא איסור תורה, נמצא שהוא פסק"ר במידי דאורייתא [וראיתי בס' זהב שב"א (סי' י"ב אות ט') שהעיר על זה דהא שיטת המ"מ (הובא במג"א סי' שי"ז סקל"ד) דליכא איסור פסק"ר ברבר האסור משום 'תיקון מנא' עיי"ש מה שכתב בזה, ולענ"ד דכל כה"ג שהמכונה פועלת בדרך הנה, וכך הוא דרך תיקונה והנאתה לא שייך למיפטוריה מחמת דברי המ"מ, וע' היטב מה שהארכנו בשיטת המ"מ והחולקים עליו בנשמ"ש ח"ו סי' ע"ד].

כשלא תתחיל לפעול מיד אלא לאחר זמן

אבל אם לא תתחיל לפעול מיד רק לאחר זמן מסתבר דחשיב רק כגרמא (כיון שהוא אינו חוזר ומפעיל את המכונה בידים, רק שע"י פעולתו בפתיחת הדלת גורם שיוכלו האזיר החם שבהחודר

לדקור לפנים לתיבת המקור, ועי"כ לאחור זמן תחזור המכונה לפעול ע"י הטערמעסטא"ט, והגם שפשטות הגמ' שגרמא מותר בשבת (כבמס' שבת עה"פ לא תעשה כל מלאכה עשיה הוא דאסור אבל גרמא מותר) מ"מ אינו מותר אלא במקום הפסד [כברמ"א בסי' של"ד סעיף כ"ב], מיהו אולי י"ל וילצורך סעודות שבת לא גרע ממקום הפסד, גם יש לצרף שיטות הסוברים דגרם כיבוי מותר אפילו שלא במקום הפסד כמוכא ברברינו בנשמ"ש ח"ו סי' ס"ד [עויל"ע דאולי גרמא האסור (שלא במקום הפסד) זה דוקא כשמכוון לכך, לא ברשא"מ כנידונינו שהאדם הפותח המקור אינו משים ונותן לב לפעולת הקיזור (שתחזור לקרר כדי להעמידו על מדת הקרירות הקודם) והאחרונים בנידונים שונים ציינו על זה לשו"ת אבני נזר (סי' קצ"ד), וע' כעין זה בס' שש"כ (פ"א ס"מ ופכ"ו הערה ל"א) לענין מיחם עלעקטערי (אלא ששם מביא מהגרשו"א ז"ל שמפקק על היתר זה), מיהו לעומ"ז יש באחרונים המזמירים בגרמא בשבת וס"ל דלא זותר גרם כיבוי (במקום פסידא) אלא כשאינו מכוון לכיבוי, אלא שלא תתפשט הרליקה יותר, מיהו כתבנו במק"א שלא נקטינן כוותיהו].

כשאינו יודע

אלא שאף את"ל שאם במציאות תתחיל לפעול רק לאחור זמן מותר (לצורך שבת), מ"מ היות שהאדם הפותחו אינו יודע מצב העכשוי של הטערמעסטא"ט, אם תתחיל לפעול מיד (שאו אסור) או לא (שאו מותר), א"כ יש לדון היות שהאדם הפותחו אינו מכוון בפתיחתו להפעילו נמצא דהו"ל דבר שאינו מתכוון, אלא שהוא "ספק פטיק רישא" (שאם לפי מצבו העכשוי תתחיל לפעול מיד הלא אז הוא פסק"ר) שספק שמא לא תתחיל לפעול מיד, והכא ברוב הפעמים לא תתחיל לפעול מיד, וכן לאחור זמן [עשו"ת מלמד להועיל (או"ח סי' ב') בכה"ג לענין בתים שנדלקת נר עלעקטרי" כשפותחים את הרלת], ושאלה זה תלוי במחלוקת האחרונים אי ספק פסק"ר משי ליה לאינו פסק"ר דמותר כיון שהוא דשא"מ [כדיוצא מטו"ז (בסי' שט"ז), וע' בהגהות דעק"א לשו"ע יו"ד (סי' פ"ז) שסמך עליו בשעה ד',] אבל לעומ"ז כמה אחרונים העלו לאיסור בספק פסק"ר, וכבר הארכנו בזה לעיל בנשמ"ש ח"ו סי' רס"ד, ולפי המסקנא כתבנו שם שהיות דלרוח"פ מותר על כן לעת הצורך יש להקל.

[עוד יש לדון בזה לפי מה שכתבנו שם דאף להאוסרים ספק פסק"ר זה רק במידי דאודיייתא משום דנחשב לספר"א שאולינן ביה לחומרא, וממילא בנידונינו תלוי במה שכתבנו לדון למעלה בסי' י"ב אם הפעלת מכונה (מאטא"ר) שאין בו חוט שנעשה כגחלת בו ערות הוא איסור תורה, או אינו אלא איסור דרבנן (דאו נמצא בכה"ג הו"ל ספק דרבנן דקיי"ל דספיקו להקל) ע' ברברינו שם בנשמת שבת בסוף הסימן].

עוד יש לדון את"ל דספק פסק"ר אסור (כפסק"ר גמור) אם זה חשיב פסק"ר "דלא ניחא ליה", שאז אם נימא שהפעלת שאר מכונות של עלעקטער שאין בה חוט לזהט כגחלת של ברזל אינו אלא איסור דרבנן א"כ הו"ל פסק"ר דלא ניח"ל באיסור דרבנן דמותר לכמה אחרונים כמוכא ברברינו בנשמת שבת ח"ו סי' רס"ח, ועוד שאת"ל שהו"ל רק גרמא י"ל שפסק"ר דלא ניח"ל בגרמא מותר לכתחלה (ויותר מזה כתבנו בנשמ"ש שם (סוסי" רס"ז) שאף פסק"ר דניח"ל מותר בדרך גרמא), ועוד י"ל שיש להקל בספק פסק"ר בפסק"ר דלא ניח"ל לפי מה שכתבנו בנשמ"ש ח"ו סי' רס"ד להקל בספק פסק"ר במידי דרבנן, והרי פסק"ר דלא ניחא ליה אינו אלא איסור דרבנן דהוי משאצ"ג, אמנם בשו"ת מנחת יצחק (ח"ב סי' ט"ז אותיות י"ג-ט"ו) מביא ראיות דאף בספק פסק"ר דלא ניח"ל התמידו מדרבנן.

מיהו יותר מסתבר דזה חשיב פסק"ר דניח"ל, שהרי אין בכח אנושי לעצור דקירת ההום (של אויר הבית) לתוך הפרידו"ש, וממילא שהוא רוצה שתחזור ולפעול פעולות הקירור למען ישמור בטוב את המאכלים המונחים בתוכה [ולא שייך לומר שמרצונו שלא יוכנס לתוכה אויר החם שבבית (כמו

שמביא בשו"ת כא"מ שם סוס"י ו' משם הגרי"א הענקין ז"ל) שכניסת אויר החם אינו דבר התלוי ברצונו, והוא דבר ההכרח מצד הטבע, וכל אדם יודע זאת ועל דעת מציאות זה נתקן ונערך אופן פעולת המאטאר ע"י כח הטערמעסטא"ט שתחזור ותקרה את האויר שבתוך הפרידו"ש כשנופל מרת הקר שלה הקבוע (ועוד שהוצאת מעט דמי זרם העלעקטער שפרידו"ש מעכלת אינו כואב להאדם, ואינו מתחשב בזה כלל), ובפרט שזה נוגע רק להבעה"ב (המשלם דמי הוצאות העלעקטער) אבל שאר בני הבית אינם מתחשבים עם זה כלל, ובכלל בהרבה מקומות אין הדריים משלמים לעצמן דמי הוצאות העלעקטער, וכן המתארחים בבתי מלון ובמחנות הקיץ, וכן המשתמשין במקרה בבית אחרים (או במקום ציבורי כגון ביהכ"נ) ששם לא איכפת ליה כל כך אם המכונה תחזור לפעול אחר כך [ואולי חשיב נמי פסק"ר דניח"ל משום איטור כל תשחית של המאכלים של חבירו, או שלא יחיה בכלל מזיק ממון חבירו ודוק]. שו"ר נמי כן בס' חוט שני (ח"א ע' קצ"ט בשעה"צ אות ד') נע' להלן בשיטות המקילים.

שיטות האוסרים (לפותחו בשעה שאינה פועלת)

ולמעשה נראה שיש להזמיר שלא לפותחו בשעה שהמאשין שובתת מפעולתו, כמו שהורו הגר"ש זעליג ז"ל (ראב"ד בריסק, בהפרס סיון תרצ"ד) והחזו"א (כמובא בשמו במנוחה נכונה - הבערה, ובזוט שני ח"א ע' קצ"ט) ומהר"י שטייף ז"ל (מובא בשמצב"ה) וכ"כ בשו"ת מנחת יצחק (ח"ב סי' ט"ז, וח"ג סי' קל"ז, די"ל דחייב על גרם הבערה, ואף נכח"ג שי"ל דהוי פסק"ר דלא ניח"ל בגרמא, וכשעה"צ סי' רנ"ט סקט"ז, וכ"כ עו"ש בח"ד סי' ס"ד, ושי"ל דהוי פסק"ר דניח"ל כיון שהריון על הפעלת המכונה) ובשו"ת ברכת שלמה (סי' ב') ובשו"ת חלקת יעקב (ח"א סי' נ"ד, וח"ג סי' קע"ט) ובשו"ת משנת רבי אהרן (להגר"א קאטלער, סי' ד', ועיי"ש שמפלפל אי חשיב פסק"ר דניח"ל) ובס' זהב שב"א (להרב מטאב, סי' י"ב) ובס' או נדברו (ח"ב סי' ל"ו) ובס' הטיפול בתינוק בשבת ויו"ט (פ"א ס"ב) ס' שלמי יהודה (ע' ג"ה) משם א' מחכמי ירושלים.

האוסרים רק "כשעלול" להתחיל לפעול מיד

בשו"ת כוונת הלב (סי' י"ט) כ' דכשיש חשש שתתחיל לעבוד תומ"י אסור לדעת שו"ע הרב וספק פסק"ר אסור [וצ"ע דלמעשה נוטה שם להקל], וכ"כ הגה"ק מפאפא ז"ל בקלח של אזור (סי' ט"ו) שאם חושש שמתחיל לפעול מיד תלוי במחלוקת האחרונים לענין ספק פסק"ר.

אין למחות ביד המקילים

מיהו המקיל בכל אופן יש לו על מי לסמוך כהסברות הנוכחים בדברינו למעלה, וכאשר נמי מצדדים להקל בשו"ת נור הקודש (ח"ב סי' י"ז) והגר"ש זעליג ז"ל הג"ל (דהוי פסק"ר דלא איכפ"ל בגרמא, גם הוי כח כוחו), ובשו"ת מגדלות מרקחים (סי' ל"ב, פסק"ר דלא ניח"ל בגרמא דרבנן, שאינו רוצה שיכנס החום שע"כ מתרבה ההוצאות, וגם חשיב שלא כדרכה, וליתר שאת יפתחנו ע"י רגליו), ושו"ת תשובה שלמה (ח"ב סי' ו', פסק"ר דלא ניח"ל וקשה ליה), וכ"כ להקל הגרשו"א בקובץ מאמרים בעניני חשמי' בשבת [אבל ראיתי בבית מו"ר בעל מגדלות מרקחים ז"ל שהיה קבוע מורה שעות על המקרה, שבעתות זמני האכילה היתה מכונת המקרה סגורה לגמרי, וכ"כ במנוח"י הג"ל שכן נוהגין המדקדקים ביותר, וע' להלן].

ובשו"ת באר משה (ח"ו קוע"ל סי' ד"ו) כ' דאף דמרינא מותר (פסק"ר דלא ניח"ל במידי דרבנן ושגם הוא גרמא) מ"מ אין להקל משום יקרא ושבטא, אבל לצורך זולה או קטן הכונה יש להקל, וכ"כ בס' שערים מצויינים בהלכה (פ-ג) להקל לצורך סעודת שבת או כשהוא רעב ולצורך קטן

(להאמרי יושר שמתיר פסק"ר דלא איכפ"ל לצוחרך מצוה).

ועוד שיש לצרף סברת התרה"ד שס"ל דפסק"ר באיסורי רבנן מותר [ואף שהמג"א ריש סי' שי"ד השיג עליו, כבר ישב דבריו בשו"ת גור אריה יהודה (או"ח סי' ל"ז) - ושאני כיכוי שאף אינו אלא רבנן מדהוא משאצל"ג שאין הכל בקיאין בה וכשהוא לצורך גופה הוא דאורייתא, וכן במאירי מבואר דפסק"ר ברבנן מותר, ועשו"ת באר משה בכמ"ק מזה], וממילא לפי מה שכתבנו בסי' י"ב דעת הרבה גדולי האורונים דנקטינן דהפעלת כל מיני מאשינע"ן שאין נבערת בה גזלת של מתכות אינו אלא מדרבנן, א"כ אף אם נימא שהוא פסק"ר ממש ג"כ מותר (שסוכ"ס הפותחו אינו מכוון להפעילו), ובפסקי הגרי"א הענקין ז"ל שבס' עדות לישראל (ע' קר): כתב שמעיקר הדין יש להקל מטעם אחר כיון שאינו מתכוון ואף שהוא פסק"ר, מ"מ פסק"ר אינו אסור בדבר שאין פעולתו ניכרת בשעת מעשה, אלא בדבר שדרך מלאכתו בכך (אלא שלמעשה כ' שראוי ליהדר) [וצ"ע מה שכתב בשו"ת אגור"מ (או"ח ח"ב סוס"י ס"ח) שלא לפותחו רק בשעה שהמאטאר פועל, כמו שהכריע הגרי"א הענקין עיי"ש, והלא בדברי הגרי"א הענקין מפורש להקל מדינא, ואולי כוונתו ג"כ להנהיג טובה].

ואגב בשו"ת מנחת שלמה (סי' י') כ' דבזה י"ל דאף להחזו"א דבעלמא מחייב על הפעלת מכוניות של עלעקטער משום בונה, מודה דבכת"ג אינה אלא דרבנן, משום דהוי בנין לשעה, דהרי דרך כל מקרה שפועל רק לזמן מה, ופוסק מעצמו, ושוב חוזר לפעול וכך חוזר הלילה, ועצו"ש שיש עוד מקום לומר דכמו שהתירו פסק"ר באמירה לעב"ם (כיון שהוא איסור קל) כמו כן נמי מותר פסק"ר באיסור גרמא (שהוא איסור קל שהרי התירוהו במקום פסידא, שלא מצינו כזה בשאר איסורי רבנן) [מיהו יש לדחות דרך שבות שאי"ב מעשה (רק דיבור גרידא) הוא שהותר בדרך פסק"ר משא"כ שבות דגרמא שהוא ע"י מעשה, ודיוקן ועיי"ש שמטיק להתיר פתיחתו בכל אופן, מיהו לפי כמה דרכים שכתבנו לעיל בסי' י"ב בשיטת החזו"א, אפילו מכוונה כזה שבהכרח שלא תפעול רק לשעה יש בה משום בונה.

לפי חידושו של הרשב"א בדיון פסק"ר

ובמק"א כתבנו לרוב בנידון שאלתינו מצד דברי הרשב"א שמתיר לסגור דלת ביתו אף כשיודע שיש צבי בתוך הבית כל שעיקר כוונתו בשביל שמירת הבית, לא בשביל הצירה, דמאחר שאינו מכוון בעיקר להצירה אלא למלאכת ההיתר שפיר דמי, והביאו בשלטי הגיבורים שם [נסיים עלה דלהרשב"א הא דפסק"ר אסור היינו דקא באותו מעשה שעשה הפסק"ר אינו מכוון ואינו עושה עמו דבר היתר, אבל אם באותו פסק"ר שעושה עושה ג"כ דבר המותר עמו וכונתו גם לדבר ההיתר אז אף שהוא פסק"ר שתועשה עמו מלאכה דאורייתא וגם מכוון לה מותר] וכפי מה שביאר דבריו בשו"ת אבני נזר (סי' קצ"ד אות ו' ז', בהחילוק בין זה לפסק"ר דעלמא (כגון הגורר מטה בסא וספסל) שג"כ אינו מכוון בעיקר למלאכת האיסור) דשאני התם בצירה שלא עשה מעשה הצירה בגופו של הצבי, משא"כ בפסק"ר דעלמא שעל ידו געשה מעשה המלאכה בפועל עיי"ש, וכעין זה כ' בשו"ת לבושי מרדכי (או"ח מהר"ק סי' נ"ט) לבאר ד' הרשב"א שלא הקיל אלא כגון צירה שאינו עושה המלאכה בידיו ממש, שהכא הוא רק נועל הדלת והצירה נעשה ממילא, ובאמת אם היה צד בידיו ממש אף שהיה מכוון גם לתכלית אחרת מודה הרשב"א לאיסור עיי"ש [וכזה נמי כ' בשו"ת עונג יום טוב (סי' כ"ב) כ' שי"ל דהרשב"א לא אמר אלא במלאכת צירה שהמלאכה אינה נעשית בגוף הבעל חי אלא שבמה שהוא סוגר ביתו ממילא הבע"ח ניצוד], וא"כ הכא נמי הלא הפותח דלת המקור אינו עושה מעשה בגוף הפעלת המכוונה אלא שנעשה ממילא או"כ, וכן לפמש"כ בשו"ת משיב הלכה (ח"ב סי' כ') לבאר דברי הרשב"א דאף דבכל פסק"ר עושה עם דבר היתר מ"מ שאני התם שבחלק המלאכה

אינו עושה דבר היתר, כגון גורר המטה וספסל באופן דהוי פסק"ר שעושה חריץ דהתם עצם עשיית המלאכה דהיינו החריץ הוא איסור ואין כאן מלאכת היתר עמו, משא"כ בנידונינו שכוונתו לסגור הדלת שהוא דבר המותר (אלא שבהדי סגירתו ניצוד הצבי אינו חייב אף הפסק"ר דניצוד שהרי המלאכה היא עצם סגירת הדלת וברבר זה הרי כוונתו הוא למלאכת היתר, והכא נמי פתיחת הדלת שגורמת המלאכה יש עמה נמי מלאכת היתר כדי שיוכל ליטול משם הפציו.

מיהו למעשה לא נקטינן להלכה כשיטת הרשב"א (אלא כהר"ן שחולק עליו), ועוד שיש פשטים אחרים בבאיור דברי הרשב"א ע' בכל זה בדברינו בתשו' נשמת שבת ה'ו סי' רס"ט שהבאנו כמה דרכים בבאיור שיטת הרשב"א.

וראיה אלימתא לאיסור בזה ממה דקיי"ל בשו"ע רס"י רע"ז שאסור לפתוח הדלת כשיש נר מאחורי הדלת "שמא יכבנו הרוח" (ואף שאינו מתכוון לכך הוא קרוב לפסק"ר) הרי בהריא שפסק"ר הנעשית ע"י פתיחת הדלת אסורה (ולא מקלינן לפי סברת הרשב"א הנ"ל).

לפותחו ע"י שינוי

והרוצה להקל על סמך המקילים טוב להנהיג שיפתחו בשינוי כגון ע"י אצילי ידו או ברגליו כשו"ת תשובות והנהגות (ח"א סי' ר"כ) וכזה הבאנו למעלה משו"ת מגדלות מרקחים להחמיר כן.

ויש מורים שמתירים לכתחלה לישראל לפותחו בשינוי (כגון ברגליו) וכמו שכתב בשו"ת משנה"ל שכן מקובל מבעלי הוראה מובהקים.

ומדי דברי נו, נראה פשוט שלפתחו ביד שמאלו לא חשיב שינוי כלל לענין זה, לא מיבעיא להחיי"א המובא במ"ב (סי' ש"מ סק"ב) דרק בכתיבה פטור בשמאלו לא בשאר מלאכות וכ"כ בתפא"י, אלא אף להאגל"ט בפתיחה (אות ג') שכ' דלענין שבת מיקרי שינוי אף כשרק משנה באיכות עשיית הפעולה (אופן עשיית המלאכה) אף שליכא שינוי באיכות הנפעל (עצם ציוד המלאכה) ועל כן הכותב בשמאלו פטור אף שאימץ את ידו וכתב אותיות מיושרים כמו אילו היה כותב כימינו, וכן המוציא מרשות לרשות כלאח"י אף שאין שום שינוי בהחפץ, ומונח ברשות אחר כמו אילו היה מוציא כדרכו רבשבת מלאכת מחשבת אסרה תורה עיי"ב, מ"מ נראה פשוט שאף הוא מודה דיד שמאל וכלאח"י לא חשיב שינוי אלא במלאכה שבימות החול אין הדרך לעשותו בדרך כזה, ועיינינו רואות שדרך בני"א לפתוח מקרר גם ביד השמאל, וכן לפמש"כ בשו"ת יגל יעקב (סי' נ"ה) שכל דבר שדרך רוב בני אדם לעשות מלאכה זו רק ביד ימינו או פטור כשעושהו בשמאלו, מ"מ בכח"ג לא חשיב שינוי כלל דאף בחול כמה פעמים פותחים בשמאל כשקרוב וניקל לו יותר בשמאלו (ועיי"ש ביגל יעקב דכשהדרך לעשותו בשתי ידיו לא חשיב שמאל שינוי), גם י"א דלא חשיב שינוי אלא באופן שעיי"כ עצם המלאכה לא נעשית כתיקונו, אבל כשאין שינוי במהות המלאכה חשיב כדרכו ולא מתחשבים במה שהאדם עשאו באופן השינוי מצד פעולת האדם, ובשו"ת ישיב משה (דף כ"ח) הגדיר גדר שינוי דביד שמאל היינו או שהמלאכה נעשית בה באי נעימות מרובה, או שיש גרעון בהמלאכה, וזה דלא כשו"ת באר משה שם שמתיר לצו"ג (ואין שם קטן) לפתוח ביד שמאל.

כמו כן נמי מה שמצוי בכמה סוגי מקררים שיש להם למטה כעין כפתור דכשדורך עליה ברגלו עי"ז נפתח הדלת, זה לא חשיב שינוי כלל, כיון שדרכו בכך, כמו דמי שמנהיג אויטא"ו חייב עלה, אף שמנהיגה בדריכת רגליו, וכן פשוט דהתופר על ידי מכונת תפירה שחייב, אף שהתפירה נעשית על ידי דריכת רגליו.

היתר לפותחו ע"י נכרי

ועל ידי עכו"ם פשוט שמותר לפותחו שהרי הפותחו אינו מכוון להקדים פעולתו וקיי"ל דאף פסק"ד ע"י עכו"ם מותר, וכ"כ בשו"ת אור לציון (ח"ב פמ"א תשו"ג) וע' ברברינו להלן מזה.

אם "בודאי" תתחיל לפעול רק לאחר שהיית זמן

נראה להקל בכח"ג לפי הצורך. שאם יודע בודאות שלא תתחיל המאטא"ד להפעיל תיכף עכשיו (ששמע שהמאטא"ד פסקה מלפעול רק בזמן קרוב שאין הדרך לחזור ולפעול בעתים קרובים כל כך) יש מקום להקל על סמך המתירים הנ"ל בצירוף שבכח"ג אינו אלא גרמא במלאכה דרבנן לרוח"פ שהסכימו שהפעלת מכונה (מאשין) עלעקטערי אינו אלא איסור דרבנן, וכאשר נוטה בשו"ת כוונת הלב (סי' י"ט, אלא שלמעשה מצדד להחמיר אף בזוה"ב ובס' קלח של אוזב הנ"ל מיקל בכח"ג ע"י שינוי.

ונראה עוד סברא להיתר בכח"ג, שמסתבר שאם המכונה לא תתחיל לפעול מיד אז אין בכח האויר החם הראשון של החרד (הננטך על דלת המקרר בשעת פתיחתו) להפעיל בעצמו את המכונה, רק בצירוף המשך דיקרת האויר החם שבתוך החרד (ששם המקרר) וזה אינו נעשה מכוזו והגרמאנו כלל, רק נכנסת מעצמה "בכח שני" שלו, במה שהוא הסיר המונע (שהסיר את הדלת שמונע דיקרת אויר החרד לתוך המקרר) נמצא שהוא גרמא דגרמא, דהיינו כח שני שלו העושה המלאכה לאחר זמן.

ובאמת שמהאי טעמא יש לחלק בנידון שאלתינו אם הטערמעסטאט של המקרר מונח סמוך להדלת, שאז יתכן שאויר החם "הראשון" של החרד שיכנס לתוך המקרר תפעיל את הטערמעסטאט (שהוא הוא המפעיל את המכונה) שזה מיחשב ככוחו ממש (כרמצינו לענין כח גברא לגבי מצות נטילת ידיים), משא"כ אם הטערמעסטאט קבועה בפנים המקרר באחוריו, שאז אויר הראשון אין בכוחה להפעיל את הטערמעסטאט מיד, אלא מחממת את האויר שמלפנים לאט לאט עד שמגיעת עד מקום הטערמעסטאט, ואז נפעלת, ויש לומר שבכח"ג אינו אלא כח שני.

מיהו בשו"ת מנח"י הנ"ל אוסר אף בכח"ג (דגם כה"ג הוי בכלל גרמא האסורה).

לקבוע "מורה שעות" (שבת-זייגער) על מכונת המקרר

למעלה בתוך הדברים הבאנו עצה שלא ליפול באי נעימות (שכמה פעמים קשה להמתין עד זמן שהמכונה (המקרר) תפעל (כשהוא חוזר מביחכ"ג ונני ביתו רעבים) לקבוע על המקרר מער"ש "מורה שעות" שתסגור את המכונה לגמרי בשעה שדרכו לחזור לביתו (לסעודות היום) על כל משך זמן הסעודה (שנדרך כלל נמשכת כשעה ומחצה) לא מיבעיא לפמ"ש"כ למעלה לצדד להקל אם בודאי תתחיל המכונה לפעול רק לאחר שהיית זמן, אלא אף אם נחמיר גם בזה נראה להקל באופן שיסדר את המורה שעות לכבות את המכונה על משך זמן מסויים באופן שבלאו פתיחתו (את הדלת) היתה המכונה מתחלת לפעול בשעה שהמורה"ש תחזור לחבר את זרם העלעקטערי להמכונה, או לקבוע על מכונת המקרר מורה שעות הערוך באופן שבכל פעם שזרם העלעקטערי מחובר לה בהכרח שתפעיל (לייצר קירור) שבכח"ג מותר לו לפותחו מתי שרוצה בין בשעת פעולתה ובין בשעת נתיקתו (שהרי בלא"ה היתה נפעלת כשיחזור המורה"ש את חיבור העלעקטערי) ודוק.

להשתמש במקרר-מים (וואטע"ר-פאונטע"ן בלע"ז)

להוציא מים מתוך מכונת הקבוע בה בקבוק גדול מלא מים והמים מתקרר

אסור (לכתחלה). אופן פעולת מכונות הנ"ל שיש בתוכה מכונת מקרר (שאופן פעולתה כמקרה רגיל הפועל ע"י טערמעסטאט הערוכה למדת קרירות מסויים וחוזרת חלילה לפעול ולייצר קרירות) גם יש בה אוצר קטן המחזיק את המים המקוריים, ובשעה שהארם פותחו כדי להשתמש במימיו תיכף ומיד נכנסין מים אחרים במקומן ועי"כ שאר המים המזוהים שם באוצר אובדים קרירותן, ואם המקרר אינו פועל אז תתחיל מיד לחזור ולפעול (לייצר קרירות כמדה הערוכה) נמצא שהוא גורם להפעלת המכונה [ואף שאינו מכוון לכך הלא הוי פסק"ד]. ואם המקרר פועל אז גורם שתפעול יותר כדי לקרר המים החדשים שנכנסו (שלא היו קרים כלל) ובכה"ג לא עשה איסור כלל, אלא היות שקשה מאוד מאוד להבחין אם המכונה פועל אז (שמחמת קטנות המכונה אין שומעין פעולתה) א"כ יש לדון עלה מטעם "טפק פסיק רישא" שכתבנו בנשמ"ש ח"ו סי' רט"ד להקל בעת הצורך (ובפרט אם נימא דהפעלת מכונה הוא מדרבנן), על כן אם אין שם מים אחרים כלל יש מקום לדון להקל [ובמכונת כאלו ממין החדשים מצוי שבשעת פעולת המכונה נדלק 'נר' (כדי שידעו שעדיין אין המים קרים כראוי, ואינן מוכנים לשתיה הרצוי) מ"מ אינו אלא דרבנן, דבנרות אלו הנקראים "על-אי-די" אין שם חוט לוחס כגזחלת בוערת כמו שכתבנו לעיל בסי' ט'].

ובס' שערים המצויינים בהלכה (עא-מג בקו"א) בכלל נוטו להקל להשתמש בכל זה משום דהו"ל גרמא באיסור דרבנן, דהפעלת מאשין בשבת אינו אלא איסור דרבנן דשרי לצורך שבת עיי"ש, ויש לפקפק חזא דאינו ברור לגמרי דנקטנן דהפעלת מכונת עלעקטערי אינו אלא דרבנן כנ"ל בס' י"ב, ועוד שיש לומר דזה לא חשיב גרמא, שיתכן שמים הראשונים שמתחילים לזרום לתוכה בשעה שהוא פותח את הקראן לשתות מתוכה זה מפעיל את המכונה, וזה חשיב כוהו ממש, כמו בידקא דמיא הנ"ל, וכן סתם לאיסור בשו"ת באר משה (ח"ו סי' נ"ח).

[אבל לא ידעתי למה הקיל שם בבאר משה להשתמש במין מכונה שניה הנ"ל שקבוע בתוכה בקבוק גדול מלא מים והמכונה מקררת את המים, למה שם אין השתמשותו גורם להפעלת המקרר, ולפעמים זה תמיר עוד יותר ממכונה הראשונה הנ"ל שמין מכונה זה בדרך כלל הוא פרטי ונמצא דבשעה שאין המכונה פועלת הוי פסק"ד דניחא ליה, אבל מכונה הראשונה הנ"ל בדרך כלל הוא במקום ציבורי דשם החזרת הפעלת המכונה הוא פסק"ד ולא איכפת ליה].

ופשוט שאסור להשתמש בהמים החמין שמתוך כלי הנ"ל שבהוציאו מים לשם גורם שיכנס במקומו כנגדו מים צוננים, ונמצא חזא שהוי כנותן מים צוננים לתוך חמין שבתכלי ראשון, שנית שגודם בזה שהמכונה תחזור לפעול ולבשל, ונמצא שעיי"כ נדלק מתכות (כגזחלת בוערות) המבשלת לגמרי את המים החדשים שנכנסו לתוכה, וכבר כתבנו ככעין זה בנשמת שבת ח"ד שאסור להשתמש בשבת בהנקרא "האט-וואטער-דיספענסער" המצוי בהרבה בתים ליד הברזא של הכיור שבבית המטבחים.

סימן ע"ה

שאלה – בית הכסא שמשמורדין מי השופכין גדלקת פאמ"פ (משאבה**) השואב את מי השופכין משם ושופכו לתוך מי השופכין של העיר, מהו להשתמש בביה"כ כזה בשבת.

כשקומה התחתונה של הבית (שמתחת גובה קרקע עולם) הוא גמוכה ממערכת סילונות השופכין (סאע"ר) שאז אין השופכין מן הבית הכסא זוחלת לחוץ רק ע"י כח משאבה (פאמ"פ בלע"ז) מהו להשתמש בו בשבת.

תשובה – אם ברור לו שהמכונה תתחיל לפעול ע"י שטיפה הזאת ראוי להחמיר, אבל בלא"ה (כגון שהטאנק אוצר בתוכה עכ"פ כמו ב' שטיפות או יותר) יש להקל (כשאינן לו בית הכסא אחרת). דרך פעולתה שמתחת הבית הכסא (או בצדו) יש כלי אוצר (טאנק בלע"ז) שמי השופכין נזחלין לתוכה, וכשהמכונה מרגשת (בדרך כלל ע"י כדור מלא אויר הצף על פני המים) שהאוצר נתמלא עד מדה מסויים וקבועה, אז מתחיל המכונה (פאמ"פ, המשאבה**) לפעול ולשאוב המים שבתוך האוצר ושופכו לתוך צינורות של מי השופכין הכללי של בני העיר.

ויש כלי אוצר המכיל בתוכה כרי שטיפות ביה"כ שנים או שלשה פעמים (או יותר) ויש שמכיל רק כרי שטיפה אחת, וממילא שברור שבכל שטיפה (פלא"ש בלע"ז) ושטיפה תתחיל המכונה לפעול, אבל בסוג הראשון לא תתחיל לפעול רק אחר ב' או ג' שטיפות או יותר (כמדת החזקתה).

ונראה דבהסוג שבכל פעם ופעם שלוחץ להוריד מי השופכין שבביה"כ מתחלת הפאמ"פ (משאבה**) לפעול ודאי אסור דחשיב כמעשה שלו ממש, אבל אם רק לאחר שמתמלאות למדה מסויימת אז המים מפעילים את המכונה (פאמ"פ, משאבה**) לדחוף לחוץ את כל השופכין שנצטבר יש לרון להקל משום כבוד הבריות, דמסתבר דבכה"ג לחיצתו להוריד את מי השופכין שבביה"כ נחשב רק כגרמא שמשם יורדות להאוצר ומגבהת את מי האוצר ושוב אח"כ מתחלת הפאמ"פ לפעול נמצא דהו"ל כח שני, אמנם נראה דזה דוקא אם אין לו ביה"כ אחרת אבל אם דר גם בקומה גבוה, ויש לו גם שם ביה"כ רגיל אסור להשתמש בביה"כ כזה (דשוב אין בו ההיתר של כבוד הבריות).

ומעורר טעם נראה דלא חשיב כחו, אלא גרמא, דהנה אופן ירידת המים מתוך המכיל לתוך מושב הבית הכסא (לשוטפה) הוא שהארס מגביה יד הקבוע בגובה המכיל ועי"כ הוא פותח פתח הצינור שדרכו יורדת המים מתוכה לתוך הבית הכסא, ולפי הכלל שבפוסקים דהפותח ברזא שבתוך כלי רק המים היוצאים לראשונה נחשבין לכהו, ושאר המים נחשבין כבר לכה שני כדקיי"ל לענין חיוב כח גברא לגבי גטילת ידים (בשו"ע או"ח סי' קנ"ט) ולענין חובת כח גברא לגבי שחיטה (בשו"ע יו"ד סי' ז') וע' נמי בשו"ע הרב (סי' שנ"ז ס"א) וע' בדברינו לעיל בכמ"ק (ובסי' צ"ט) והלא מים הראשונים המועטים אינו מספיק להפעיל את מכונת הפאמ"פ, רק לאחר שירדה שפע של מים (כל המכיל) נמצא דתמיד אינו אלא כגרמא וכה שני.

ועל כן נמי מי שיש לו שם גם כידור, כדי ליטול שם את ידיו לאחרי שעשה צרכיו, אינו כראי שיטול את ידיו מתוך כלי, שהרי אז שופך במו ידיו המי נטילה לתוך הכיור שמתוך יורדת דרך הצינור לאוצר השופכין, אלא יטול ידיו בלא כלי, שאז נמצא שרק המים הראשונים היוצאים על ידי פתיחתו את הברזא נחשבין לכהו, והשאר הם כח שני, וכח שני זה גורם להפעלת מכונת הפאמ"פ (ג"כ בדרך כח שני כג"ל) שיש לרון להתיר במקום מצוה (של גטילת ידים).

ונראה דמי שבדעתו לקבוע ביה"כ כזה (הפועל רק ע"י מוכנת שואבה) יקנה מין הנקרא "קאמערשעל" (לא ביתית) שיש לה בית קיבול (אוצר) גדול יותר, שרק לאחר איזה שטיפות (ב' או ג') המכונה מתחלת לפעול (שארוב) דאז נמצא שבכל פעם שהוא שוטף את הבית הכסא אינו פסיק רישא שתתחיל לפעול, ומאחר שבשעה ששוטף אין האדם מכוון להפעלת המכונה, נמצא דהוי "ספק פסיק רישא" (שאם המציאות שהאוצר כמעט מלא הרי אז תתחיל לפעול - ואם המציאות שהוא אינו מלא אזי לא תופעל) והבאנו בגשמ"ש ח"ו סי' רס"ז דרבו המתירים בספק פסק"ר, ובפרט בהפעלת מכונה עלעקטערי דלהסוברים שאינו אלא מורבנן נמצא דהוי ספיקא דרבנן (דמותר), ועוד דמשום כבוד הבריות מוטבר להקל לכתחלה בספק פסק"ר (ועשו"ע סי' ש"ב שהתירו כמה שבותים משום כבוד הבריות)..

מיהו לא ברירא דזה חשיב ספק פסק"ר, דנראה דכיון שמערכת שופכין של ביה"כ זה ערוכה בדרך זה א"כ בכל פעם כשלוחץ להוריד מי השופכין מן הביה"כ הוה כמכוון לכך מהריא להפעיל את הפאמ"פ, דבלא"ה יזחלו המי שופכין מהוץ להאוצר לתוך חדרי ביתו, ומבואר בפוסקים דהעושה דבר שאינו פסק"ר אם כוונתו להמלאכה בהדיא (שמוא תועשה על צד הספק) או אם באמת געשית על ידו המלאכה חייב עלה (אף שהמעשה הוא דבר שאינו פסק"ר) [ומה"ט הרבה פוסקים מחייבים את הסורק אף באופן שאינו פסק"ר שיתלוש שערות שכל הסורק מכוון להסיר שערות המדולדלין] ודוק.

גרמא דגרמא

עוד י"ל דמכונה כזו נפעלת ע"י כח שלישי ורביעי דכשהאדם מוריד את המים של הבית הכסא בכך הוא רק פותח את הסתימה שמעכב ירידת המים, ומשם המים נזחלים למושב הבית הכסא (ורק המים היוצאים בראשונה נחשבת לכוזו ממשף והשאר כבר הוא כח שני שלו) ומשם יורדים המים קודם למושב הבית הכסא, ומשם נזחלין דרך הצינורות לתוך הבית קיבול (האוצר), וכשהמי שופכין מגבת את עצמו בתוך האוצר ע"כ המים מגביה כמין כדור (חללי) הצף על פני המים (פלאוטינג-טאא"ב) וכשה נגבתה במדה מסויים או ע"כ נעשה החיבור להפעיל את הפאמ"פ להוציא משם את כל המי שופכין (לתוך הביוב העירוני) וזה כבר כח שלישי או רביעי שלו, ואולי דכח רביעי מותר משום כבוד הבריות, וממילא אולי מותר לכתחלה בכל אופן (אפילו רק לבטילת ידים), וראיתי בשו"ת כוונת הלב (סי' י"ט) שמביא משו"ת בית אפרים (יו"ד סי' ס"ב) דגרמא דגרמא (באיסורא) מותר לכתחלה, וצריך לחפש באחרונים.

וכמו כן נראה שע"י קטן יש להקל בשופי בצירוף מה שכתבנו למעלה בסי' ל"ח שיש סברא לומר דפסק"ר ע"י קטן מותר.

ויל"ע אי יכולין להתיר זאת מחמת ההוא דמבואר בשו"ע הל' עירובין (סי' שנ"ז) דאם יש לו גומא המחזיק בית סאתיים (שיעור מים שאדם רגיל להשתמש בו בכל יום) אז מותר לתוך הגומא (או סמוך בהוצר סמוך לה) מי השופכין, וכן בימות הגשמים שאין אדם מקפיד על לכלך חצירו מותר לעולם לשפוך בתוכה מי שופכין, מפני שאינו מקפיד שיזחלו לחוץ, ואינו מכוון לכך שיצאו המים לחוץ עיי"ש, שיש לחלק ולומר דשאני התם שאינו מותר אלא באופן שבאמת אינו מכוון להדיא שיצאו המים לחוץ (על כן לא גזרו בכח שני שלו, ע' שו"ע הרב שם), משא"כ בזה שהאדם מכוון בהדיא שיצאו המים משם ע"י הפאמ"פ (שבשביל כך קגאו וסידרו שם), ועוד שבלא"ה יתפשטו כל המי שופכין על פגי קרקעית ביתו, ועוד שבאמת הלא הבית קיבול אינו מחזיק כשיעור בית סאתיים, שהוא שיעור מים שאדם רגיל להשתמש בו במשך כל יום השבת.